

**KONYA İL MERKEZİNDE YAŞAYAN AİLELERİN
HARCAMA KALIPLARININ EKONOMETRİK ANALİZİ
(1994–2003) ***

Zekeriya MIZIRAK **

Özet

Tüketim harcama araştırmalarıyla ilgili hedeflerden birisi de bireylerden oluşan ailelerin (hanealkı) tüketim faaliyetlerindeki tutum ve davranışlarını, ekonomik ve stratejik analizlerde kullanılmak üzere temel veriler şeklinde ortaya koymaktır. Tüketim harcama kalıplarının ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan talep analizleri de bu amaç doğrultusunda genel olarak tüketim harcaması ile fiyat ve gelir (harcama) seviyeleri arasında, son dönemlerde demografik değişkenlerin de (yaş, meslek, hanealkı büyüklüğü vs.) modele katıldığı ve kullanılan değişkenler arasındaki ilişkilerin katsayılar ve esneklikler vasıtasıyla ortaya konduğu çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulunan bu katsayılar ve esneklikler, hem mikro düzeyde davranışsal talep denklemlerine ve tüketici yaşam düzeyine ilişkin ipuçlarına ulaşmada hem de genel ekonomik anlamda politikalar oluşturmada yol gösterici bir kriter olarak görülmürler.

Bu çalışmanın da amacı yukarıdaki bilgiler ışığında Konya ilinde yaşayan ailelerin harcama mal guruplarını sınıflandırmak ve yaşam düzeyine ilişkin ipuçlarına ulaşmaktır.

Anahtar kelimeler: Hanealkı, Tüketim Harcaması, Konya İli, Tüketim Kalıpları, Esneklik

Abstract

One of the major aims of the researches on consumption expenditures is to spell out the behaviours of households with the intention of materialising them in economical and strategically designed analysis. The demand analysis which is aimed at finding out consumption expenditure patterns examines the relations between expenditure and income levels. Recently, however, certain such demographical variables as age, profession, sex and size of households are started to be taken into this equation, as being formulised to highlight the relations between elasticity and coefficient. These relations are of helpful not only in finding the behavioural demand equations in micro level and the level of life quality standards but also in dealing with policy making in general terms as criteria for

---

* Bu Çalışma İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde Sunulan Hanealkı Tüketim Harcamalarının Yapısal Analizi (1994-2003): Konya İli Örneği Adlı Doktora Tezinden Yararlanılarak Hazırlanmıştır

** Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

this purpose. Consequently, this study is designed to classify the households in Konya as respect to consumption material groups and to present their levels of the quality of life.

Keywords: Households, Econometrical Analysis, Households Expenditure Patterns, Konya Province

Giriş

Ekonomik büyümeye paralel olarak nicel göstergelerdeki gelişmeler toplumu oluşturan hanehalklarının tüketim kalıplarını da değiştirmektedir. Özellikle gelir artışlarıyla birlikte teknolojik gelişmenin hızlı yaşandığı ve buna bağlı olarak her dönemde yeni tüketim mallarının piyasaya sürüldüğü günümüzde, aileler bilerek ya da orta ve uzun dönemde istemeyerek de olsa kendilerini farklı tüketim kalıplarının içerisinde bulmaktadırlar. Her yeni tüketim kalıbı da statik olarak ailelerin elde ettiği gelirlerinin, tüketim mal gruplarına olan dağıtımının değişmesi anlamına gelir. Tüketim harcama kalıplarındaki değişme haneler açısından tükettikleri mal kompozisyonlarının ağırlıklarının farklılaşması anlamına geldiği gibi başka bir açıdan da yaşam düzeyinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Zira ailelerin mal gruplarına bakışı ve malları niteliklerine göre ayırmaları refah düzeylerinin bir sonucu olarak yorumlanabilir.

1. Araştırmada Kullanılan Gelir-Tüketim Kavramları

Gelir-Tüketim araştırmalarında dikkate alınacak unsurlardan birisi hanehalkına yönelik referans periyodu içerisinde tüketim harcaması olarak değerlendirilen mal ve hizmetlerin ölçümünde kullanılan kriterlerdir.

Tüketim her şeyden önce iktisadi mal ve hizmetlerin bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmasını ifade ederken, tüketim harcaması ise bu mal ve hizmetlerin elde edilmesi karşılığında katlanılan mali fedakârlığı gösterir. Dolayısıyla tüketim ve tüketim harcamalarının mutlak olarak referans periyodu içerisinde birbirine eşit olmaları zorunlu değildir. Tüketim harcaması olarak ifade edilen büyüklüğün hepsinin aynı dönemde gerçekleşme olasılığı olduğu gibi önceki veya sonraki tüketimin karşılığı olarak da kaydedilebilir. Buradan tüketim olarak ele alınan kavramın, tüketime konu olan mallara yapılan harcamalar toplamı olduğu yani elde edilen verilerin o periyot içerisinde tüketilen mal ve hizmetlere yapılan harcamalar olduğunu belirtmek gerekir.

Tüketim harcaması olarak tespit edilen mal ve hizmetlerin ölçümünde birbirinden farklı üç ölçüm kriteri kullanılır. (DİE, 2001:26-28)

a-Sahiplenme (İktisap, Satın Alma) b- Kullanım (Tüketim) c-Ödeme

Sahiplenme esasına göre anket dönemi süresince haneye giren bütün mal ve hizmetlerin değeri tüketim harcaması olarak değerlendirilir. Bu şekilde mal ve hizmetin değerinin ödenip ödenmemesi, anket dönemi içerisinde tamamının tüketilip tüketilmemesi önemli değildir. Önemli olan referans periyodu içerisinde mal ve hizmetin satın alma ya da başka bir yolla hanenin tasarrufuna girmesi veya parasal ya da aynı yolla iktisap edilmesidir.

Hanedeki mal ve hizmetin ilgili periyot döneminde elde edilip edilmediğine bakılmaksızın ailece tüketilen mal ve hizmetin toplam değeri ise kullanım ya da tüketim değeri olarak kaydedilir. Kullanılan bu mal ve hizmete her hangi bir ödeme yapılıp yapılmaması ya da parasal, aynı veya başka bir yöntemle iktisap edilip edilmemesinin de önemi yoktur. Referans dönemi içerisinde kullanılan mal ve hizmetin parasal değeri aynı zamanda kullanım ya da tüketim bedeli olarak sınıflandırılır.

Ödeme esasına göre mal ve hizmetlerin ölçümünde ise ilgili dönem periyodu süresince tüketilen mal ve hizmetlere yapılan harcamalar önemsenir. Önceden alınan mal ve hizmetlerin ödemeleri referans periyoduna rastlıyorsa bu mal ve hizmetin bedeli de ödeme esasına göre tüketim sayılır. Önceden alınıp bedeli ödenmiş fakat kullanımı devam eden mal ve hizmetler ise bu kapsama dâhil edilmezler. Fakat sözleşmeye bağlı olarak ödenmesine başlanmış ama kullanılmaya (tüketilmeye) başlanmamış mal ve hizmetlerin ödemeleri bu esasa göre tüketim harcaması olarak kabul edilirler.

Tüketim-gelir araştırma anketlerinde kullanılan tüketim kavramı olarak satın alma yani malın hanenin tasarrufuna girmesi esas alınır. Ayrıca bu yöntem aynı yolla hanenin herhangi mal veya hizmeti sahiplenmesinin de tüketim araştırmalarına dâhil edilmesine imkân tanır. Özellikle kırsal yörelerde ya da düşük gelirlili ve kırsal kökenli ailelerde, gıda tüketiminin büyük bölümü kırsal kesimden düşük bedel veya hibe şeklinde temin edildiğinden ve yine ara mamul gıda tüketim maddelerinden mamul tüketim mallarına ulaşıldığından bu kesimlerdeki

öz tüketimin güçlü olmasından kaynaklanan gerçekler tüketim çalışmalarında tüketimin iktisap esasına göre ölçülmesiyle aşılr.

Hanehalkı tüketim araştırmalarında dikkat edilen başka bir unsur ise anketlere ismini veren hanenin tüm üyelerinin tüketimlerinin göz önüne alındığıdır. Çünkü bireysel olarak tüketimi ortaya çıkarmanın güçlüğü takdir edilir ki daha zor ve karmaşık bir çalışmadır. Buna mukabil aile bazında tüketimin daha organize ve sistematik olduğu için takip edilmesi, kayda geçirilmesi kolay ve kullanışlıdır. (Demerry,Duck 2003)

Bu çalışmada da diğer birçok çalışmada olduğu üzere sahiplenme esası dikkate alınmış fakat dayanıklı tüketim malları, konut, otomobil gibi kredili alınabilen tüketim harcamalarında referans periyodu içerisinde yapılan ödemelerde sahiplenme esası yerine ödeme esası kabul edilmiştir.

Gelir bireylere ya da hanehalkına ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri satın alma imkânı tanıyan veya değişik kalemlere yönelik tasarrufa yönelebilen bir akım değişkendir. Üretim faktörlerinin üretim sürecine katılmaları sonucu elde ettikleri paylar cari dönemde gelir sayılırken, cari dönem dışı ele geçen kazançlar da gelir kavramı içerisinde değerlendirilir. Hicks'e göre gelir ayrımı exante- expost gelir ile açıklanır. (Hicks 1946: 172) Ex-post gelir bireyin belirli bir dönem boyunca harcamalarını finanse edeceği geliridir. Gelir kaynaklarının vadesi ve büyüklüğü ne olursa olsun o dönem içinde elde edilmiş olması tüketiciye ek harcama imkânı sağlarken, ex-ante gelir toplam elde edilen gelirin o döneme ait olan gelir kısmını ifade eder. İki gelir arasındaki fark ise Hicks tarafından beklenmedik gelir olarak adlandırılır. Exante gelir daha çok dinamik analizlerde kullanılırken ex-post gelir statik analizler de tercih edilir

Herhangi bir hanede çalışan iki kişinin olduğunu bu kişilerin kira geliri elde ettiklerini ve bir şirketin belirli bir oranına sahip olduklarını düşünelim. Bahsi geçen haneye maaş olarak toplam 2 milyar, kira geliri olarak 3 aylık 1 milyar ve şirket ortaklığı hesabından yine 3 aylık 1 milyar gelir elde ettiklerini varsayalım. Bu hanenin o dönem boyunca elde ettiği toplam ex- post geliri 4 milyar olurken, ex-ante geliri ise 2.660 milyar olarak kaydedilir. Zira ex- ante gelir toplam ele geçen gelirin belirli bir döneme(aya) düşen kısmını ifade ederken, ex-post gelir de o dönemdeki tüm gelir kazanımlarını ifade eder.

Yaptığımız çalışmada buradan hareketle dönem içerisinde ele geçen tüm kazançların göz önünde bulundurularak ex-post gelir kavramı dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda ankette hanenin elde ettiği gelir miktarı ve bunun kaynakları istenmiş, gelir sınıflandırılması ise maaş ve ücret geliri, faiz kazancı, gayrimenkul geliri, müteşebbis geliri, zirai kazanç geliri, ek iş ve diğer gelirler şeklinde yapılmıştır.

2. Araştırma Metodu

Konya il merkezinde yaşayan ailelerin tüketim harcama kalıplarına ilişkin yapılan bu çalışmada araştırma ile ilgili belirli noktaların açıklanmasına ihtiyaç vardır. Çalışmada kullanılan veriler, mal gruplarının belirlenmesi, modelin kurulması ile ilgili ayrıntılı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

2.1. Verilerin Elde Edilmesi

Tüketim-harcama çalışmalarında kullanılan verilere yakından bakıldığında özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda kullanılan verilerin, DİE tarafından belirli yıllarda yapılan hanehalkı gelir tüketim anketlerinden elde edildiği görülmektedir. Zira ülke genelinde gelir ve tüketim anketlerinin yapılması zor ve mali külfeti olan bir uygulama olduğu için araştırmacıların bu yolu tercih etmeleri doğal karşılanmıştır. Fakat bu anketlerin geçmişte her yıl yapılmaması dolayısıyla düzenli verilerin oluşmaması ve ülke genelinde yapıldığı için de belirli bir il ya da bölgeye mahsus verilerin oluşmaması, bazı araştırmacıları kendi imkânlarıyla il bazında anket yoluyla veri seti oluşturmaya götürmüştür.

Yapılan bu çalışmada iki ayrı dönem üzerinde durulmuş (1994–2003) ve bu iki ayrı dönem içinde farklı veri seti kullanılmıştır.1994 yılı verileri DİE’den temin edilmiş,2003 yılı verileri ise kendi imkânlarımızla oluşturulan ve uygulanan hanehalkı tüketim-gelir anketlerinden elde edilerek modele alınmıştır.

Kullanılan veriler 1994 yılı için 660, 2003 için 500 hanehalkından anakütleyi temsil edecek özelliklere bağlı kalınarak tabakalandırılmış örnekleme yöntemine göre seçilmiştir.

2.2. Mal Gruplarının Ayrıştırılması

Hanehalkı elde ettiği geliri ile ihtiyaçlarını karşılamak üzere birçok mal ve hizmeti potansiyel tüketim sepeti içerisine alır. Tüketicinin karşı

karşıya olduğu birçok sayıda mal ve hizmetin tüketim çalışmalarında sağlıklı olarak değerlendirilmesi için belirli kurallar çerçevesinde gruplandırılması gerekmektedir. Malların gruplandırılmasında genellikle tercih edilen sistem Strotz'un 1957'de geliştirdiği ve Gorman'nın 1959'daki katkısıyla şekillenen (Multi- Stage) çok aşamalı bütçeleme hipotezidir. (Blundell 1988:19, Gergis 1995:43) Bu hipoteze göre birinci aşamada harcamalarını ana mal grupları şeklinde dağıtan haneler, ikinci aşamada ana mal gruplarını da alt mal gruplarına ayırarak harcama sepetini düzenlerler. Daha alt sınıf mal gruplarının analizinde ise bütçeleme aşamasının arttığı görülür. Örnek olarak Mohandey (2000) çalışmasında balık eti talebi için çoklu bütçeleme kriterinden hareketle ilk önce gıda ve gıda dışı olarak gruplandığı malları daha sonra gıda grubu bazında et, balık, sebze, baklagiller v.s biçiminde ayırmış, spesifik araştırma boyutunda ise balık grubunu taze balık çeşitleri, kurutulmuş ve konserve vb biçiminde belirlemiştir. Dolayısıyla üç aşamalı bütçelemeye gitmiştir. (Mohandey, 2000:65-83) Diğer bir örnek ise önce bütçesini gıda, giyim, konut, ev eşyası vb. biçiminde ana mal gruplarına ayıran bir hanenin yine gıda ana mal grubunu ekmek, tahıl, et, süt, meyve, sebze, sigara, içecek vb biçiminde alt gıda kalemlerine ayırması, gıda ana mal grubu gibi giyim mal grubunu da kendi içinde kumaş, erkek, bayan ve çocuk giyim, giysi aksesuarı, ayakkabı ve okul kıyafeti gibi alt giyim harcama kalemlerine dağıtmasıdır. Burada ise iki aşamalı bütçelemeyi bahsedilebilir. Çok aşamalı bütçeleme, tüketicilerin her bir mal grubunu kendi içerisinde ayrıştırılarak tercih düzlemini oluşturacağı ve bir mal grubundaki harcama kalemine yapılacak harcamanın diğer mal gruplarından bağımsız olacağını gösterir. (Mohandey,2000:67) Malların gruplandırmasının diğer bir önemi de tüketicinin her bir grup mal için ayrı ayrı fayda fonksiyonuna sahip olacağı ve bu alt fayda fonksiyonlarının toplanmasıyla da toplam faydaya ulaşabileceği varsayımıdır.

Çalışmamızda kullanılan mal gruplarının sınıflandırılmasında DİE 1994 mal gruplanması, gerçekleştirilen ankette ise yine DİE'nin 2002–2003 yıllarında yapmış olduğu harcama anketlerinde kullanılan anket defterlerindeki harcama grubu sınıflandırılması esas alınmıştır. Oluşturulun bu mal gruplarının temel özelliği aynı mal grubunda yer alan kalemlerin homojen özelliğe sahip olmaları dolayısıyla mal grupları arasında ikamenin minimum olmasına dikkat edilmiş olmasıdır. (Özer,

2001:38) Çalışmada kullanılan iki ayrı dönem mal gruplandırılması aşağıda gösterilmiştir.

1994 Yılı Mal Gruplaması

1-Gıda, İçki Tütün, 2-Giyim Ayakkabı, 3-Konut Kira, 4-Ev Eşyası, 5-Sağlık, 6-Ulaştırma

7-Eğlence Kültür, 8-Eğitim, 9-Otel Lokanta Pastane, 10-Çeşitli Mal ve Hizmetler

2003 Yılı Mal Gruplaması

1-Gıda, 2-Giyim Ayakkabı, 3-Konut, Su ,Elektrik, 4-Mobilya -Ev Eşyası , 5- Sağlık, 6-Ulaştırma,

7-Haberleşme, 8-Eğlence-Kültür, 9-Eğitim, 10-Otel, Lokanta-Pastane, 11- Çeşitli Mal ve Hizmetler

2.3. Kullanılan Modelin Spesifikasyonu

Konya ili kent merkezi tüketici harcama kalıplarının ortaya çıkarılması amacı ile kullanılan ve Working - Leser modeli olarak adlandırılan talep sistemi fiyat değişkeni içermeyen AIDS (Almost Ideal Demand System) tam talep denklem sisteminin bir formudur. (Wan,1996:20). Model, Engel eğrileri ile yapılan mal gurubu esnekliklerinin belirlenmesinde sıkça kullanılır (Aşçıhoca, Ertek ,2000 :s.3) ve aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$w_i = \alpha_i + \beta_i \log Y$$

biçiminde tanımlanmış, her bir mal grubuna yapılan harcamanın toplam harcama içindeki payını gösteren ortalama bütçe payı ($w_i = p_i q_i / y$) toplam harcamanın logaritmasının doğrusal bir fonksiyonu şeklinde gösterilmiştir. (Chung ,1988 :209)Burada ,

w_i : Ortalama bütçe payı

Y: Mal gurubuna yapılan toplam harcama

α_i ve β_i : Tahmin edilecek katsayıları göstermektedir.

α ve β için ;

$$\sum_{i=1}^n \alpha_i = 1 \quad \sum_{i=1}^n \beta_i = 0$$

şartlarının sağlanması $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ ortalama bütçe paylarının toplamının bire eşit olma şartını (toplama) garanti altına alır.

Tüketim ile ilgili yapılan çalışmalarda gelir yerine genellikle toplam harcama kullanılır. (Çınar,1987:361)Çünkü toplam harcama hem geliri en iyi temsil eden bir büyüklük hem de elde edilen sağlıklı bir veridir. Anketlerde geliri sorulan bir hane temsilcisinin tereddütlü cevapları ile sık sık karşılaşılırken, mal gruplarına ne kadar harcama yapıldığı sorularının daha rahat cevaplandırıldığı gözlenmiştir.

Bir mal gurubuna yapılan harcamayı toplam harcamanın bir fonksiyonu şeklinde sunan Engel eğrilerinin bir il, bölge ya da ülke için oluşturulmasında açıklayıcı değişken olarak hanehalkı büyüklüğünün Barten'le beraber tüketim modeline dâhil olduğu daha sonraları Prais ve Houthakker gibi iktisatçılarında bu değişkeni kullandıkları görülmektedir. Zira yapılan birçok çalışmada fiyatların ve toplam harcamanın yanında hanehalkı büyüklüğünün de tüketim harcama kalıplarını etkileyen önemli bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin Roy (1980) Hindistan'ın 1952–1960 dönemi verilerinden hareketle dokuz ana mal gurubuna ilişkin gelir ve hanehalkı büyüklük açıklayıcı değişkenlerini kullanmış, Bewley (1982) Avustralya'da 1975–1976 hanehalkı bütçe verileri ile yaptığı talep modellerinde ailedeki birey sayılarını bağımsız değişken olarak kullanmışlardır.(Nişancı 1998:s.) Yine ülkemizde tam talep sistemlerinden birisi olan AIDS talep sistemiyle kentsel yerler tüketim analizi yapan Nişancı'nın (1998) çalışması da hanehalkı büyüklüğünü açıklayıcı değişken olarak ele almış ve anlamlı sonuçlar elde etmiştir. Bu ve buna benzer birçok çalışmada kullanılan hanehalkı büyüklüğü değişkeni açıklayıcı değişken olarak bizim modelimizde de yer almış ve oluşturulan temel model

$$w_i = \alpha_i + \beta_i \ln TE + \gamma_i \ln HHB$$

şeklinde belirlenmiştir.

w_i : i'inci malın ortalama bütçe payı

α_i : Sabit terim

TE : Toplam harcama

β_i, γ_i : tahmin edilecek parametreleri

temsil eder. α_i parametresi, toplam harcama ve hanehalkı büyüklüğü sıfıra eşit olduğu zaman i 'nci malın bütçe payını gösterirken, β_i ve γ_i parametreleri ise toplam harcamadaki ve hanehalkı büyüklüğündeki bir değişimin i 'nci malın bütçe payındaki değişmeye katkısını göstermektedir.. Modelin kısıtlamaları

$$\sum \alpha_i = 1 \quad \sum \beta_i = \sum \gamma_i = \sum u_i = 0$$

şeklinde belirtilmiş, harcama ve hanehalkı büyüklük esneklikleri ise

$$\eta_i = 1 + \beta_i / w_i$$

$$v = \gamma_i / w_i$$

formüllerinden elde edilmiştir.

Harcama esnekliği formülünde β_i katsayısı pozitif bir değer alırsa o mal grubuna ilişkin harcama esnekliği birden büyük olur ve lüks mal olarak değerlendirilir. Tersisi durumda negatif değerli toplam harcama parametresi ise o mal grubunun zorunlu mal niteliğinde olduğunu gösterir.

Working- Leser modelinde fiyatların sabit kalması varsayımından hareketle toplam harcamadaki bir artış lüks mal grubu ortalama bütçe payının yükselmesi ve lüks mal grubu harcama esnekliğinin bire yaklaşması sonucunu doğuracaktır. Buna mukabil zorunlu mal grubuna ilişkin mallarda toplam harcamadaki artışla birlikte negatif değerli katsayıdan dolayı o mal grubuna ilişkin ortalama bütçe payı azalacak ve harcama esnekliği daha da düşecektir. Buradan hanehalkının toplam gelir düzeyi ve dolayısıyla harcama düzeyi yükseldikçe daha önceleri lüks mal olarak görülen mal grubunun zorunlu mal statüsüne dönüşeceği sonucu ortaya çıkar. (Theil, Clements 1987:14-15) Dolayısıyla model reel hayattaki refah düzeyinin gelişimi ve mal grubu ilişkisini mantıklı ve tutarlı olarak açıklamaktadır.

3. Modelin Tahmini ve Test Edilmesi

Her bir mal grubuna yapılan harcama ile toplam harcama(gelir) ve hanehalkı büyüklüğü arasındaki ilişki eşitlikteki yapı ile talep sistem modeli haline getirilmiştir. Bu model çerçevesinde her bir mal için tahmin eşitlikleri ayrı ayrı yazıldığında;

$$w_1 = \alpha_1 + \beta_1 \ln Y + \gamma_1 \ln HHB + u_1$$

$$w_2 = \alpha_2 + \beta_2 \ln Y + \gamma_2 \ln HHB + u_2$$

$$\begin{array}{ccc} \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & \dots \end{array}$$

$$w_{10} = \alpha_{10} + \beta_{10} \ln Y + \gamma_{10} \ln HHB + u_{10}$$

denklem sistemine ulaşılmıştır. Modelde ($u_1, u_2 \dots u_n$) hata terimini gösterirken, hata terimi de aşağıdaki özelliklere sahiptir. (Özer, 1999 :34, Nişancı, 1998:ss.58-59)

$$E(u_i) = 0 \quad (1)$$

$$E(u_{ik} u_{jk}) = \Omega = E [(u_{ik} u_{nk}) (u_{jk} u_{nk})] \quad (2)$$

$$E(u_{ik} u_{il}) = 0 = E [(u_{ik} u_{nk}) (u_{il} u_{nl})] \quad (3)$$

Eşitlik 1’de hata teriminin beklenen değerinin sıfıra eşit olduğunu, eşitlik3’te farklı hanelerin aynı mal grubuna ilişkin harcama denklemlerine ait hata terimlerinin birbirinden bağımsız olduğu, eşitlik 2’de aynı hane halkının farklı mal gruplarına ilişkin hata terimleri matrisinin tekil olduğunu gösterir. Hata terimleri varyans- kovaryans matrisinin tekil olması modeldeki toplama özelliğinden dolayı hata terimlerinin karşılıklı olarak birbirleriyle doğrusal bağımlı olmasının bir gereği olarak bütçe paylarının toplamının bire eşit olmasından kaynaklanır. Her bir hane halkının söz konusu olan harcama denklemlerine ilişkin hata terimlerinin toplamının sıfıra eşit olmasının bir sonucudur ki tekil olan matrisin determinant değerinin sıfıra eşit olmasına, tersinin alınmamasından dolayı da tahmin yapılamamasına sebep olur. Tekil olmayan varyans-kovaryans matrisinin elde edilebilmesi için n sayıdaki denklemden herhangi birisinin atılması ve ($n-1$) denklemlerle tahmin yapılması gerekir. Denklem sisteminden çıkarılan eşitliliğin parametreleri ise toplama kısıtından dolayı rahatlıkla elde edilebilir.(Özer 1999 :98)

Modelin tahmini Rats 4.02 programı kullanılarak görünürde ilişkisiz regresyon SURE (Seemingly Unrelated Regression) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. En küçük kareler yönteminin varsayımlarından birisi modelin spesifikasyonunun doğru olduğudur. Eğer modelde eksiklik

varsa EKK tahmincileri etkin olmazlar. İkinci olarak tahmin edilen denklemin hata terimi ile diğer hata terimi arasında bir ilişkinin olmadığı varsayımının geçerliliğidir. Bu tür denklemlere çeşitli endüstriyel dallardaki maliyet fonksiyonları ile birden fazla mal grubunun tüketici tarafından talep edilmesinde rastlanır. Görünüşte ilişkisiz regresyon yöntemi ile bu tür denklemlerin eşanlı olarak tahmin edilmesi, denklemlerin ayrı ayrı tahmin edilmesine göre etkinliği daha da artırır. (Nişancı ,2003 :159)

3.1. Değişen Varyansın Belirlenmesi

Çalışmanın bu bölümünde Değişen Varyans problemi Gold.Feld-Quandt testi ile 1994–2003 yılı mal gruplarında ayrıntılı olarak araştırılmıştır. Tablo.1 Her iki döneme ait mal gruplarının sabit varyans test ve F tab değerlerini göstermektedir.

Tablo 1. 1994-2003 Sabit Varyans Testleri

1994	Fhes	Ftab	2003	Fhes	Ftab
Gıda (248-247)	1,83	1,39	G(197-197)	1,28	1,39
Giyim (232-147)	0,79	1,48	G (189-144)	1,04	1,39
Konut (248-247)	3,06	1,33	K(196-196)	1,56	1,39
Eşya (242-198)	1,44	1,39	E (168-112)	1,57	1,44
Sağlık (158-109)	1,54	1,53	S (99-66)	4,16	1,75
Ulaştırma (229-187)	1,40	1,39	U (175-148)	1,03	1,48
Eğlence (187-92)	0,88	1,39	E (126-46)	1,08	1,92
Eğitim (62-19)	1,55	2,67	E (102-56)	2,68	1,75
Otel (171-99)	1,20	1,39	O (133-55)	0,82	1,73
Diğer (243-184)	1,19	1,38	D (193-181)	0,81	1,39

Tablo1'den de görüldüğü gibi 1994 yılında gıda ve konut harcamaları, 2003 yılında ise konut, eşya, sağlık ve eğitim harcamalarında hesaplanan F değeri % 1 ve % 5 önem düzeyindeki tablo değerinden büyük olduğu için sabit varyansı ileri süren hipotez reddedilip alternatif olan değişken varyans kabul edilmiş, diğer harcama kalemlerinde ise sabit varyans kabul edilerek değişen varyansın olmadığına karar verilmiştir. Tahmin metodu olarak kullandığımız görünüşte ilişkisiz regresyon analizi genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemini kullandığından ve ele aldığımız değişkenlerin logaritmalarını kullandığımızdan değişen varyansın etkilerinin en aza indirildiği düşünülebilir. Bunun yanında

özellikle hanehalkı harcama gruplarına, meslek, yaş, eğitim durumlarına göre ayrıştırma işlemi yapıldığında homojen sayılabilecek gruplar içinde gelir-harcama değişkenliğinin de minimum seviyede olacağı tahmin edilmekte, dolayısıyla değişen varyans probleminin etkilerinin de en aza indirildiği düşünülmektedir. (Gujarati 1999:386, Akkaya Pazarcıoğlu 2000:338)

4. Araştırma Sonuçlarının Analizi

Konya ili için 1994 ve 2003 yılı hanehalkı tüketim araştırma anketlerinden elde edilen verilerden hareketle iki dönem temelinde ve ana mal gurupları bazında, bu mal gruplarına yapılan harcamalar ile toplam harcamalar ve hanehalkı büyüklüğü ilişkilendirilmiştir. Bunun sonucunda ele alınan modeller bazında parametre tahminlerine dayalı olarak harcama ve hane büyüklük esneklikleri elde edilmiştir.

1994 ve 2003 yılı mal gruplarının benzer olması için 2003 yılı haberleşme harcamaları diğer mal ve hizmetlerle birleştirilmiş, dolayısıyla 10 adet ana mal grubu elde edilmiştir. Harcama denklemlerine ilişkin hata terimlerinin toplamının sıfıra eşit olması varsayımı gereği varyans-kovaryans matrisinin tekil olması sorunu sistemden n. denklem olan diğer mal ve hizmet harcaması mal grubu çıkartılarak giderilmiş ve (10-1) 9 denklem üzerinden SURE tekniği ile parametre tahminleri elde edilmiştir.

Ayrıca her iki dönemdeki yapılan tüketim harcamaları arasındaki yapısal farklılığın olup olmadığı Chow testi ile araştırılmıştır.

Araştırma sonuçlarının daha önceki yapılan çalışmalarla karşılaştırılması ve benzerliklerin ya da farklılıkların ortaya konmasına ise bu kısmın son bölümünde değinilmiştir.

4.1. 1994 Harcama Parametre Tahminleri ve Esneklikleri

Working-Leser modelinde mal guruplarının nitelikleri, esnekliklerine bakılmadan parametrelerin işaretlerinden anlaşılabilir. Buna göre harcama parametresi ($\beta_i < 0$) ise mal grubunun harcama esnekliği ($0 < \eta_i < 1$) sıfır ile bir arasında bir değer olarak zorunlu mal grubu niteliğine, ($\beta_i > 0$) ise harcama esnekliği $\eta_i > 1$ 'den büyük bir değer olarak lüks mal grubuna sokulur.

1994 yılı ve 2003 yılı harcama parametre tahminlerine bakıldığında her iki dönemde de gıda ve konut mal grubunun zorunlu, diğer mal gruplarının lüks mal statüsünde olduğu görülür. Gıda harcamalarının zorunlu mal olarak değerlendirilmesi teori ile uyuşan ve Engel türü çalışmalarda karşılaşılan ortak bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Buna göre gelir artıkça gıda harcamalarına ayrılan pay giderek azalır şeklindeki toplam harcama esnekliğinin 1'den küçük olması kuralı bizim çalışmamızda da geçerliliğini korumuştur.

Her iki dönemde gıda gibi konut harcamalarının da zorunlu mal niteliğinde çıkması Engel kanununun gıda- gelir arasındaki ilişkinin değişik bir versiyonu olan ve konut harcaması gelir ilişkisini açıklayan Schawabe kanunu ile de benzerlik gösterir. Alman iktisatçısı olan Adolf Schawabe konut harcamaları ile toplam gelir harcamaları arasındaki ilişkinin tıpkı gıda- gelir arasındaki ilişki gibi olduğunu yani gelir artıkça konut harcamalarına ayrılan payın toplam gelir içinde azalacağını, dolayısıyla konut harcamalarının gelir esnekliğinin 1'den küçük olduğunu göstermiştir. (Brown Deaton,1972:1155) Dolayısıyla yaptığımız çalışma konut harcamaları sonuç itibariyle de iktisat teorisi açısından anlamlı görülebilir. Gıda ve konut harcamaları dışında diğer tüm mallarda harcama esnekliğinin 1'den büyük olması ise bu malların lüks kategoride olduğunu gösterir.

Tablo 2. 1994 Hanehalkı W-L Parametre Tahminleri ve Esneklik Değerleri

1994 GENEL W-L PARAMETRE TAHMİNLERİ							
MAL GRUPLARI	□	□	□	R ²	DW	η	v
Gıda	2,0414	-0,1136	0,1059	0,27	1,90	0,72	0,25
	{17,5759}	{-15,0716}	{8,2684}				
Giyim	-0,5142	0,0368	0,0168	0,08	2,00	1,41	0,18
	{-6,3419}	{7,0093}	{1,8777}				
Konut	0,9813	-0,0394	-0,0785	0,12	1,99	0,84	-0,31
	{9,15775}	{-5,66686}	{-6,6460}				
Ev eşyası mobilya	-0,676	0,0485	-0,0167	0,10	1,79	1,78	-0,26
	{-7,87860}	{8,71039}	{-1,7693}				
Sağlık	-0,0682	0,0067	-0,0087	0,13	2,04	1,26	0,34
	{-1,98766}	{1,95635}	{-2,5006}				
Ulaştırma	-0,3959	0,0293	-0,0062	0,33	1,72	1,52	-0,11
	{-5,66347}	{6,47456}	{-1,8117}				
Eğlence	-0,0817	0,0063	-0,0044	0,19	1,97	1,52	-0,36
	{-3,77415}	{4,55416}	{-1,8796}				
Eğitim	-0,0955	0,0067	-0,0011	0,06	2,06	1,83	-0,13
	{-3,28656}	{3,56201}	{-1,3636}				
Otel	-0,007	0,00083	0,0067	0,15	1,96	1,05	0,41
	{-2,22748}	{2,41164}	{1,97645}				
Diğer	-0,1982	0,0175	-0,0135		1,85	2,01	-0,18

* t istatistik değerleri parantez içinde verilmiştir.

Tablo.2’de verilen 1994 yılı toplam 30 parametre tahminlerinden % 5 önem düzeyinde 6 tanesi anlamsız çıkmıştır. Anlamsız çıkan parametrelerin kendi içindeki dağılımına baktığımızda harcama parametrelerinin hemen hemen hepsinin anlamlı olduğu görülürken (sağlık harcamaları hariç) hanehalkı parametrelerinin bazılarının anlamsız çıktığı tespit edilmiştir. Ancak anlamsız çıkan parametrelerin ilgili değişkenin bulunduğu eşitliği hiçbir şekilde etkilemeyeceği anlamı

çıkarılmamalıdır. Zira anlamsız ya da önemsiz parametrelili bir eşitlik, birleştirilmiş bütçe payında bütün payların geometrik ortalamalarını gösterir. (Nişancı,2003: 161)Bu yüzden hanehalkı değişkenini bu doğrultuda değerlendirmek gerekir.

Harcama parametrelerinin parametre işaretleri ile mal grupları arasında bir ilişkinin olduğu, eğer parametrenin işareti negatif $\beta < 0$ ise ilgili mal grubunun zorunlu, diğer durumda ise lüks mal olarak kabul edileceği belirtilmişti. Benzer şekilde hanehalkı büyüklük parametresi de işaretine göre değerlendirilir. Gelirin sabit olduğu varsayımı altında hanedeki birey artışı karşısında negatif işaretli mal gruplarında harcama azalırken, pozitif değerli hanehalkı parametresinin bulunduğu mal gruplarına yapılan harcama artar.(İzan, Clements 1979: 85)

Yukarıdaki bilgiler ışığında hesaplanmış olan harcama ve hane büyüklük esnekliklerine yakından bakmak yararlı olacaktır. Harcama esneklikleri bazında mal gruplarına bakıldığında gıda ve konut harcamalarının zorunlu, otel harcamaları dışındaki kalan malların, lüks mal grubuna girdiği görülmektedir. Otel harcamalarının harcama esnekliği tablodan görüldüğü gibi birim esnekliğe yakın çıkmıştır. Çıkan sonuçların Engel kanununu özellikle gıda ve konut mal grubunda doğruladığı görülmektedir.

Hanehalkı esnekliklerine bakıldığında gıda, giyim ve sağlık otel mal grubu hane esneklikleri pozitif, diğerleri negatif değerlidir. Pozitif değerli mal gruplarındaki harcama haneye katılan bireyle beraber artacaktır. Şöyle ki özellikle zorunlu mal gruplarındaki harcamalar, aileye katılan bireyle beraber artış gösterir. Bu durumda aile harcama sepetini tekrar gözden geçirerek yeniden ayarlama yapar ve lüks harcamalardan yaptığı harcamalardan kısıntıya giderek yukarıda bahsettiğimiz mal gruplarında ki artışı karşılar. Dolayısıyla bu tür mallarda esneklik değeri pozitif ve birden küçük çıkmıştır. Bu durum hanehalkı büyüklük esnekliklerinin aynı zamanda hane bazında ölçek ekonomilerinin varlığını göstermesi bakımından ilginç karşılanır. Tüketimde ölçek ekonomisi, tıpkı üretim teorilerindeki üretim artış oranının maliyet artış oranından daha fazla olması gibi yani toplam üretim arttıkça parça başı maliyetin düşmesini gösteren ölçek ekonomisi gibi hanedeki birey artışının ilgili mala yönelik harcama artışı ile ilişkisini gösterir. Bir başka deyişle ilgili mal grubu

hanehalkı büyüklük esnekliği pozitif ve 1'den küçükse o mala ilişkin tüketim de ölçek ekonomisinin varlığından söz edilebilir.

4.2. 2003Harcama Parametre Tahminleri Ve Esneklikleri

1994 yılı hanehalkı verilerinde olduğu gibi araştırmacı tarafından yapılan anketlere dayanarak elde edilen verilerden hesaplanan parametre değerleri ve harcama, hanehalkı esneklik değerleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. 2003 Hanehalkı Parametre Tahminleri Ve Esneklik Değerleri

2003 GENEL W-L PARAMETRE TAHMİNLERİ							
MAL GRUPLARI	□	□	□	R ²	DW	η	v
Gıda	2,7705	-0,1218	-0,0819	0,31	1,84	0,69	-0,2
	(14,9042)	(-13,4168)	(-7,0213)				
Giyim	-0,7264	0,0413	0,0078	0,06	2,08	1,37	0,07
	(-4,9133)	(5,7220)	(1,8453)				
Konut	0,86705	-0,0285	0,0433	0,04	1,86	0,87	0,19
	(4,5898)	(-3,0920)	(3,6521)				
Ev eşyası ve mobilya	-0,4086	0,023008	0,0092	0,04	2,06	1,46	0,18
	(-3,8672)	(4,4566)	(2,3980)				
Sağlık	-0,1094	0,0069	0,0081	0,08	1,95	1,34	0,4
	(-2,6172)	(2,0965)	(1,9122)				
Ulaştırma	-0,5171	0,0294	0,0131	0,07	2,03	1,42	0,18
	(-5,0716)	(5,9026)	(2,0584)				
Eğlence	-0,2695	0,0143	0,0059	0,10	1,93	1,7	0,29
	(-6,2727)	(6,8386)	(2,2167)				
Eğitim	-0,3625	0,01807	-0,0126	0,14	2,13	1,6	-0,42
	(-3,9950)	(4,0760)	(-2,2267)				
Otel	-0,2249	0,0121	0,0025	0,09	2,13	1,6	0,12
	(-4,5650)	(5,0273)	(2,8294)				
Diğer	-0,0188	0,0051	0,0043		2,12	1,06	0,05

* t istatistik değerleri parantez içinde verilmiştir

Tablo 3 dikkatli olarak incelendiğinde önceki dönem tahminlerine göre daha anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. %5 önem düzeyinde tahmin edilen 30 parametreden yalnızca 2 parametre anlamsız gibi gözükmemektedir. Esneklikler bazında bakıldığında ise 1994 yılı sonuçlarına benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır. Harcama esneklikleri temelinde gıda ve konut harcamaları esneklik değerleri 1'den küçük çıktığı için bu mallar zorunlu, diğer mal ve hizmetler haricindeki mal grupları lüks statüde çıkmıştır. Diğer mal grubu harcama esnekliği ise yaklaşık birim esneklik civarında gerçekleşmiştir. Bu sonuçlar da Engel kanunu ilkelerini doğrulamaktadır.

Hanehalkı parametre ve esneklik değerlerine bakıldığında gıda ve eğitim harcamaları esneklik değerlerinin negatif değerli olduğu diğer mal gruplarının ise pozitif değerli hanehalkı esneklik değerine sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla haneye giren her bireyle beraber anılan iki mal grubundaki harcamaların azalması beklenir. Fakat bu durum 1994 yılı sonuçları ile farklı çıkmıştır. Çünkü hanehalkı büyüklük esnekliği negatif çıkan malların genelde lüks mallar olduğu düşünüldüğünde bu tür mallara yapılan harcamaların aileye her katılan bireyle beraber azalması beklenir. 2003 yılı sonuçlarına bu açıdan bakıldığında farklı sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Ancak elde edilen sonuçlar Koç ve Alpay'ın (2000) Türkiye için yaptıkları çalışmayla uyum gösterir. Şöyle ki, bizim çalışmamızda ulaştığımız hanedeki birey sayısı ile gıda harcamaları arasındaki ters ilişki şu şekilde yorumlanabilir. Aileye katılan her bireyle beraber gıda harcamalarındaki kalite de düşer, düşük kalite mallara yapılan harcama ise gıda harcamalarının önceki bütçe payından aşağıya gelir. (Koç, Alpay,2003:8)Daha önce kalite yoğun tüketilen gıdalarda yeni bireylerle beraber doyuruculuk özelliği önde olan besinler tüketilmeye başlanır. Makarna, pilav ve benzeri evde yapılan unlu mamullerin tüketimleri artarken toplam bütçe içerisinde gıda harcama payı da azalabilir. Özellikle bu duruma kriz yıllarında daha çok rastlanır. Alt kalite ürünlerin üretimlerinin konjonktür dalgalanmaların dip noktalarında daha yoğun olmasının nedeni de burada gizlidir.

Diğer yandan pozitif değerli hane esneklikleri ise ilave bireyle beraber o mal grubuna yapılan harcamanın artacağını ifade eder. Gıda ve eğitim mal grubu haricindeki mallardaki pozitif esneklik değeri birey sayısı ve

harcama arasındaki pozitif ilişkiye karşılık gelir. Buna mukabil bu mallarda yukarıda açıklanan ölçek ekonomilerinin varlığı görülebilir.

5. 1994 – 2003 Konya İli Tüketim Harcama Kalıbı Yapısal Farklılık Analizi

Aynı kütleyle dayalı yapılan farklı dönem tahminlerinin ya da regresyon denklemlerinin birbirlerinden anlamlı derecede farklılaşp farklılaşmadığı Chow testi olarak ta bilinen bir yöntemle araştırılır. (Tari,2005:92-94) Bu yönteme göre aralarındaki yapısal farklılığın araştırıldığı iki farklı örnek bir araya getirilerek ($n_1 + n_2 = n_B$) gözlemleri birleştirilmiş örnekten elde edilen $\sum e_B^2$ açıklanmayan hata karelerinin toplamı $\sum e_1^2 + \sum e_2^2$ sırasıyla birinci ve ikinci dönem hata kareleri toplamı, n_1, n_2 iki örneğe ait gözlem sayısını k sabit terimle beraber modelde yer alan parametre sayısını göstermek üzere oluşturulan formülden elde edilen F değeri :

$$F = \frac{[\sum e_B^2 - (\sum e_1^2 + \sum e_2^2)]/k}{(\sum e_1^2 + \sum e_2^2)/(n_1 + n_2 - 2k)}$$

formülünden elde edilir.

İlgili hipotez ve alternatifi oluşturulduktan sonra seçilen anlamlılık düzeyinde $v_1 = k$ ve $v_2 = n_1 + n_2 - 2k$ serbestlik derecesinde bulunacak F tablo değeri ile F hesaplanan değer karşılaştırılarak yapısal farklılığın olup olmadığına karar verilir. Buna göre $F_{hes} > F_{tab}$ ise iki örneğe ait katsayılar arasında bir farklılığın bulunduğu ya da bizim çalışmamızdaki terimler ile ifade edilecek olursa iki dönem harcama kalıpları arasında yapısal bir farklılığın olduğu, $F_{tab} > F_{hes}$ ise farklı örneklere ait katsayıların birbirinden farksız olduğu ya da iki döneme ait katsayılar arasında yapısal bir farklılığın olmadığı sonucuna varılır. Bu kısa teorik bilgidен sonra çalışmamızdaki iki ayrı dönem tüketim kalıplarından oluşan hipotezi,

H_0 : 1994 ve 2003 Konya ili harcama kalıpları birbirleriyle aynıdır.

H_1 : 1994 ve 2003 Konya ili harcama kalıpları birbirleriyle farklıdır.

şeklinde gösterdikten sonra $F_{hes} > F_{tab}$ ise H_0 red, H_1 kabul, $F_{tab} > F_{hes}$ ise H_0 kabul, H_1 red edilir. Bir başka deyişle hesapladığımız F değerinin tablo değerinden büyük olması iki dönem arasındaki harcama

kalıplarının farklı olduğu sonucunu ortaya çıkarır. Belirtilen bu açıklamalardan sonra hesaplanan F değerleri ve tablo F değeri ile birlikte aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. İl Düzeyinde Harcama Kalıplarındaki Yapısal Değişim (1994–2003)

Mal Gurupları	Gıda	Giyim	Konut	Ev Eşyası	Sağlık	Ulaştırma	Eğlence	Eğitim	Otel
F_{hes}	119,81	23,33	12,38	41,82	4,10	21,12	17,77	7,35	5,18
s.d $F_{0,05}$	2.10	2.10	2.10	2.10	2.10	2.10	2.10	2.10	2.10

Tablodan da görüldüğü gibi bütün harcama gruplarında hesapladığımız F değerleri tablo F değerinden büyük çıkmıştır. Dolayısıyla 1994 ve 2003 yılları arasında hanelerin tüketim kalıplarında yapısal değişimin varlığından söz edilebilir.

Araştırma Sonuçlarının Türkiye’de Yapılan Diğer Çalışmalarla Kıyaslaması

Bu bölümde gerçekleştirilen çalışmanın Türkiye’de tüketim harcama kalıpları konusunda daha önce yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırılması hedeflenmiştir. Yapılan çalışmalarda değişik verilerin metotların ve ana kütle örneklerinin kullanılmasına rağmen esnekliğin değişkenlerin ölçü birimlerinden bağımsız olması bu tür karşılaştırmalara imkân verir. Daha önceki çalışmalar da her ne kadar değişik yöntemler ve materyaller kullanılmış ise de bütün çalışmaların ortak yönü kullanılan verilerin yatay kesit çalışmalarından elde edilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi ülkemizde düzenli şekilde yıllık tüketim verilerinin bulunmaması ve belirli periyotlarda gelir tüketim anketlerinin yapılmış olması bu konuda yapılan çalışmaların en büyük kısıtını oluşturmaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi bu tür verilerin elde edilmesi pahalı ve organizasyona dayalı olduğu için araştırmacılar genellikle bu tür yatay kesit verilerini kullanmak zorunda kalırlar. Dolayısıyla katlanılan bu kısıt Türkiye’de yapılan çalışmalarda kullanılan verilerin aynı türden olduğunu gösterir. Aynı tür verilerden elde edilen esnekliklerin karşılaştırılması ise farklı türdeki verilerden elde edilenlere göre daha anlamlıdır.

1994 HHGTA verileri ile 2003 bireysel anket verilerine dayalı olarak yapılan çalışmamızın bu konuda yapılan diğer çalışmalarla uyum

içerisinde olduğu görülmüştür. Zira tüm çalışmalardan çıkan ortak sonuç diyebileceğimiz gıda ve konut mal grubuna yapılan harcamaların zorunlu mal niteliğinde çıkması ulaştığımız temel sonuçlardan birisidir. Bununla birlikte ulaştığımız sonuçların fiyat değişkenin dâhil edildiği Working-Leser modeli olarak da adlandırılan AİDS (Almost Ideal Demand System) modeli ile yapılan Nişancı(1998) çalışmasıyla paralellik arz ettiği görülmektedir. Kapsam ve veri seti farklılığı olmasına rağmen aynı sonuçların elde edilmesi, Konya il bazındaki tüketim kalıplarınının esasında Türkiye kent tüketim kalıplarından farksız olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Türkiye ‘de Tüketim Kalıpları Konusunda Yapılan Bazı Çalışma Sonuçları

ÇALIŞMA YILI	ANAKÜTLE	KULLANILAN MODEL/ VERİLER	MALIN NİTELİĞİ		
			ZORUNLU	BİRİM	LÜKS
TANSEL (1986)	Kent	1978/1979HHGTA Working- Leser	Gıda, Konut	Ev Eşyası, Sağlık	Diğerleri
G.ŞENESEN (1987)	Kent/ İstanbul	1978/1979 HHGTA Çift logaritmik	Gıda,Giyim, Konut, Ulaş.haberleşme		Diğerleri
KASNAKOĞU (1991)	Türkiye	1987 HHGTA Çift logaritmik	Gıda, Giyim, Konut		Diğerleri
ÖZMUCUR (1991)	Türkiye	1987 HHGTA Çift Logaritmik	Gıda, Ev eşyası, Sağlık, Konut		Diğerleri
DOĞAN (1995)	Türkiye/Bölgeler	1987 HHGTA Çift Logaritmik	Gıda	Giyim,Ev Eşyası, Sağlık	Diğerleri
SELİM (1995)	Türkiye/Kır-kent	1987/1994 HHGTA Engel formları	Gıda konut sağlık	Sağlık	Diğerleri
NİŞANCI (1998)	Türkiye / Kent	1994 HHGTA AIDS	Gıda, Konut	Sağlık	Diğerleri
ÖZER (1999)	Tükiye / Kır-kent	1987 / 1994 HHGTA LES	Gıda,Ev eşyası, Konut, Ulaştırma	Sağlık	Diğerleri
NİŞANCI (2003)	Türkiye / Kent	1994HHGTA Working Leser	Gıda, Konut		Diğerleri
ÇALIŞKAN (2004)	Kent / Kocaeli	2003 Bireysel Anket Çift Logaritmik	Gıda ,Konut		Diğerleri
Bu çalışma	Kent/ Konya	1994/2003 Bireysel Anket Working Leser	Gıda, Konut		Diğerleri

Kaynak: Özer,s.151.ve kendi bulgularımız

G.Senesen (1987) İstanbul ili kent merkezi 1978–1979 HHGTA verilerini ve çift logaritma kalıbını kullanarak yaptığı çalışmada gıda ve konut mal grubuna ilaveten giyim, ulaştırma ve haberleşme mal grubunu zorunlu kategoride değerlendirmiş, diğer mal gruplarını lüks mallar içerisine dahil etmiştir.

1987 veri setini ve çift logaritmik kalıbı kullanan Kasnakoğlu (1991), Özmucur (1991), Doğan (1995) ise birbirlerinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Doğan sadece gıda harcamalarını zorunlu bulurken, Kasnakoğlu gıda, giyim ve konut harcamalarını, Özmucur ise gıda, ev eşyası, sağlık ve konut harcamalarını zorunlu kategoriye dâhil etmiştir. Doğan'ın diğer iki çalışmadan bir farkı da giyim, ev eşyası, sağlık ve konut harcamalarının birim esnekliğe sahip olduğunu göstermesidir.

Doğrusal harcama sistemi (Lineer Expenditure System) ile Türkiye geneli kıır/ kent ayrımında 1987/1994 HHGTA verilerini kullanan Özer (1999) 'in ulaştığı sonuçlar Şenesen (1987) sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Her iki çalışmanın tek farkı Özer (1999) 'in giyim harcamalarını lüks mallar grubuna dâhil etmesidir.

1987 verileri ile çalışan Şenesen ve Selim (1995) ise temel sonuca benzer biçimde gıda harcamalarını zorunlu, sağlık harcamalarını birim esnek, diğer malların esnekliğini ise birden büyük bularak lüks mal olarak ayırmıştır.

Bütün bu çalışmalar beraberce değerlendirildiğinde genel olarak iki sonuca ulaşılmaktadır. Birincisi aynı örnek kütle üzerinde yapılan farklı çalışmaların sonuçları da farklı görülebilmektedir. Çünkü bazı çalışmalar tek denklemlerle Engel fonksiyon formlarında gerçekleştirilirken, diğer çalışmalar fayda fonksiyonundan hareket eden ve mikro ekonomik varsayımların göz önüne alındığı talep denklem sistemlerinin tahmini sonucu elde edilmiştir. Dolayısıyla farklı varsayımlardan hareket eden yöntemlerin sonuçlarının da farklı çıkması doğaldır. İkinci önemli sayılabilecek sonuç 1978–1979 yılında yapılan HHGTA verilerine dayanan çalışma sonuçlarıyla 1994 yılında yapılan HHGTA sonuçlarının ve son olarak 2000'li yıllarda yapılan anket verilerine dayanan tüketim harcama kalıbı sonuçları arasında malların niteliği açısından fazla bir değişikliğin olmamasıdır. Bu durum hane halklarının yaklaşık 25 yıldan bu yana mal gruplarını aynı kategoride değerlendirmek zorunda kaldığını,

başka bir ifade ile de Türkiye’de yaşayan hanelerin hala istenilen yaşam düzeyine ulaşamadıklarını göstermektedir.

Sonuç

Working- Leser modeli kullanılarak Konya ilinde yaşayan ailelerin tüketim harcamaları analizi iki dönem bazında ve il düzeyinde elde edilen verilerle yapılmıştır. Analiz sonuçları bu konuda daha önce yapılan çalışmalarla paralellik arz etmektedir. Buna göre her iki dönemde de gıda ve konut harcamaları zorunlu mal niteliğinde çıkmıştır. 1994 yılında otel harcamaları 2003 yılında ise diğer mal ve hizmetler birim esnekliğe yakın değerler almıştır. Kalan mal grupları ise lüks kategoride değerlendirilmiştir.

İki dönem bazında hanehalklarının tüketim kalıplarının yapısal farklılığın karşılaştırılması amacıyla yapılan Chow testinden ise iki dönemdeki harcama kalıplarının farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Aşçıhoca Deniz ,Tümay Ertek,(2000);“Consumption Patterns Of Households in North Cyprus”, **Doğus Üniversitesi Dergisi**, Ocak , Sayı 1, s.3.

Akkaya, Şahin, Vedat Pazarcıoğlu(2000); **Ekonometri**, Berk Yayıncılık, 4.Baskı, İzmir.

Blundell, Richard (1988);“Consumer Behaviour Theory and Emprical Evidence A Survey”, **The Economic Journal**, Vol: 98, March , s. 19.

Brown, Alan, Angus, Deaton(1972);“Surveys in Applied Economics Models of Consumer Behaviour”, **Economic Journal**, 82 ,(328), s.1155.

Ching Fon Chung(1988); “A Regional Analysis of Food Consumption in Spain”, **Economic Letters**, 26, s. 209.

Çınar Mine (1987);“The Sensitivityof Extendet Linear Expenditure System Household Scales To İncome Declaration Errors”, **Journal of Econometrics**, Vol.34, s. 361.

DİE Hanehalkı Tüketim Harcamaları, Ankara, DİE, 2001.

Demery David , Nigel W. Duck, “**Demographic Change and The U.K Saving Rate**”, Universty of Bristol Working Papers ESRC Programe, No:03/550, (Çevrimiçi), http://www.efm.bris.ac.uk/economics/working_papers/pdffiles/dp03550.pdf, 23 Nisan 2003.

Hicks J.R.(1946); **Value and Capital**, Second Edition, Oxford at The Clarendon Press.

Gergis A.T.(1995); **Households Consumption Analysis Paterns of Behaviour and Distribution in Egypt**, Boston Universty Graduate School Unpublished Ph D.d

Gujarati, N.Domador(1999): **Temel Ekonometri** Çev. G.Gülay –Ümit Şenesen, Literatür Yayınları, İstanbul.

İzan H. Yand , K.W.Clements,(1979);“ A Cross Section Analysis of Consumption Patterns”, **Economic Letters**, 4, s. 85.

Koç Ali, Savaş Alpay“Household Demand in Turkey an Application of Almost İdeal Demand System with Spatial Cost İndex”,Bilkent Universty Departmant of Economics Discussion Paper ,No:8, s. 8., (Çevrimiçi) [http://www.erf.org.eg/9th annual conf/.../Finance - Macro/FM-B Koc & Alpay. pdf](http://www.erf.org.eg/9th%20annual%20conf/.../Finance%20Macro/FM-B%20Koc%20&%20Alpay.pdf) - 80k 7 Mart 2003.

Mohandey Madan,(2000); “Analysis of Demand for Fish in Bangladesh”, **Agriculture Economic and Managment**, No: 4, ss. 65–83.

Nişancı Murat,(2003);“Hanehalkı -Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği”, **İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:28, s. 159.

Özer, Hüseyin(1999): **Türkiye’de Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Doğrusal Harcama Sistemi Yaklaşımı Analizi**, Atatürk Üniversitesi Yayın No:908, Erzurum.

Özer Hüseyin(2001);“Erzurum’da Hanehalklarının Tüketim Kalıplarının Yapısı ve Gelir Hipotezlerinin Analizi”, **D.E.İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 1, s. 38.

Şenesen, G.G: **İstanbul da Yaşayanların Harcama Kalıplarına İlişkin Bir Deneme**, XI Ulusal Yöneylem Araştırma Kongresi Bildiri Kitabı, Cilt: 1, 1987.

Tarı Recep(2005); **Ekonometri**, Alfa Yayınevi, Ankara.

Wan, Guang H.(1996); “Income Elasticities of Household Demand in Rural China Estimates From Cross- Sectonal Survey Data”,**Journal of Economics Studies** Vol: 23 ,No: 3, s. 20.

H. Theil and K.W Clements,(1987); **Applied Demand Analysis Results From System Wide Approaches**, Massachusetts, Dallinger Publisling Company, s.14-15.